

je vreden našega spoštovanja, že s tem si je zaslužil nevenljiv spomin. Kajti: in magnis voluisse sat est — in on je gotovo mnogo hotel, četudi je bil mnogokrat trpko razočaran od domače — kulture. *Mantuani.*

To in ono.

Vprašanja preteklosti in sedanosti. Dr. Aleš Ušeničnik je v lanskem »Času« (X., 342) vnovič sprožil že rešeno vprašanje o Jeranovih literarnih nazorih. Ko sem nato svoje tozadevno mnenje revidiral in svojo sodbo še bolj utemeljil (DS., 1917, št. 1—2), je dr. Ušeničnik k tej moji rešitvi zopet postavil svoj vprašaj. (Č., XI., 98 sl.)

Rezultat Ušeničnikovega razpravljanja o Jeranu je v bistvu ta-le: 1. »Kulturna zgodovina (bi) pokazala Jerana kot moža, ki je ves gorel za božjo čast in za pravo srečo človeštva. V njegovem duhu je tako živo sijala večnost, da mu je časovnost neredko skoraj izginila. To ga je gnalo v misijone, to mu je bilo prva in vedna misel pri »Danici«. Tudi v slovstvu mu je vedno sijal isti ideal, da bi se tudi po slovstvu užgala v srcih ljubezen božja. Z ljubeznijo božjo se mu je pa družila ljubezen do ubogih« (100). 2. »O vsem tem zgodovina literarne umetnosti ne more pisati. Piše pa o tem, kar je bilo Jeranu čisto postransko, o njegovi umetniški teoriji« (101—102), a »vse to, o čemer se pišejo sedaj v literarni zgodovini dolge polemične razprave, bi se pokazalo — če je zmota — za dosti odpustljivo zmoto« (102).

Če se ne ozremo na zbadljivo ost »dolgih polemičnih razprav«, se strinja Ušeničnikov rezultat skoro popolnoma z mojim (DS., 1917, 14): »1. Nazaj k Jeranu kot zastopniku trdne, neomajne vere, k možu idealistu, čistemu značaju, zmognemu tolike iskrene in nesebične ljubezni, ki se nam odkriva v njegovi vnemi za misijone, ki nam jo kaže njegova radodarnost in njegova ljubezen do siromakov in do revnih dijakov, za katere je ustanovil dijaško in ljudsko kuhinjo... 2. K Jeranovim literarnim nazorom nazaj ne smemo.«

Kar se tiče prvega dela, Jeranovega značaja, kakor se je kazal posebno v starih letih, se strinja dr. U. z menoj deloma celó dobesedno (in vendar me poučuje dr. U. o teh stvareh v takem tonu, kakor da ne bi bil pisal jaz te Jeranove hvale v svoji »Zgodovini« že šest let pred njim; poleg tega pa je dr. U. to mojo Jeranovo hvalo svojim bralcem še popolnoma zatajil, nasprotno pa celó zatrdil, da »zgodovina literarne umetnosti o takih stvareh sploh ne more pisati«; vrgel mi je v obraz celó očitek, da sem jaz že itak enostransko podobo o Jeranu celó »izkrivil« [102]!!¹ —

¹ Glede načina dr. Ušeničnikove polemike si dovoljujem nekaj opomb.

I. Izmed vseh napak, ki mi jih našteva dr. U., mi je očital po pravici samo eno, in sicer, da sem govoril v I. delu svoje »Zgodovine nov. slov. slovstva« samo o napakah janzenistov, da pa sem prezrl njihove zasluge (105, op. 32). Zasluge janzenistov za očiščenje slovenskega jezika sem l. 1907., ko sem spisal tisti zvezek, kot začetnik res prezrl; a tačas naših janzenistov še sploh nismo dovolj vsestransko poznali; da jih poznamo zdaj bolje, se morava jaz in dr. U. zahvaliti v prvi vrsti dr. Grudnu. O vsem tem pa

Tudi v drugem delu, v sodbi o literarnih »zmotah« si nisva bistveno nasprotna, dr. U. jih pogojno priznava, poudarja samo njihovo odpustljivost, ki jo smatram za samoposebi umljivo, kakor upam, da bo prihodnji zgodovinar rad odpustil tudi meni moje eventualne zmote, dr. Ušeničniku pa njegove, dasi jih prezreti ne bo smel.

V rezultatih torej ni bistvene razlike. Rezultat torej ne more biti tisto, zoper kar se bori dr. Ušeničnik. Njegova izvajanja se obračajo torej v prvi vrsti proti mojim dokazom. Poglejmo, ali jih je izpodbil!

Dr. U. poizkuša Jeranove izjave vseskozi drugače tolmačiti nego jaz; Jeran da v svojih člankih o ljubavni poeziji (prva točka moje razprave) govori samo o nemoralni (po metonimiji seveda!) ljubavni literaturi. Dr. Ušeničnik pa je prezrl pri tem historično dejstvo, da so razumeli sodobniki izjave Jeranove in njegovih somišljenikov vsi tako, kakor jih umevam jaz in ne tako, kot bi jih rad tolmačil dr. Ušeničnik. Niti najmanjše notice pa nisem našel nikjer, v kateri bi bil Jeran povedal, da so ga ti njegovi sodobniki narobe razumeli, dasi ni bila njegova navada, da bi bil molčal, če mu kaj ni bilo všeč. Le primerjaj njegovo polemiko z »Novicami« o zamaknjenki na Gori nad Sodražico! Dokler se taka izjava ne dobi, ne pomagajo ne Ušeničnikove prisiljene interpretacije in ne dvomi Dom in Svetovega kritika iz l. 1911., dotlej treba razumeti Jeranove besede tako, kot so jih razumeli sodobniki.

Ušeničnikovo dokazovanje, da je Jeran deloma odvisen od Stapfa, je pravilno; nepravilno pa je, če sklepa iz tega, da Jeran v praksi ni obsojal tudi moralno neoporečne ljubavne literature. Stapf misli v svojih besedah na prikupno pisane romane nemoralne tendence, kakršnih Slovenci še dolgo potem nismo imeli, kakor sploh romanov ne. Jeran je Stapfove besede porabil (1858) na našo narodno literaturo. Naše narodne pesmi, pripovedke in pravljice so sicer deloma res nemoralne, a rafinirane niso, da bi se mogle Jeranove besede »tenko spredene počutnice« nanašati nanje. Če so nemoralne, kažejo znak svoje nemoralnosti jasno na sebi: »debele kvante« Jeranove. Jeran je porabil sicer Stapfove besede, a rabil jih je v svojem zmislu.

A tudi dr. U. je priznal (114), da se je v sodbi o nečistosti Prešernove poezije Jeran (in za njim tudi Mahnič) motil, ker je presojal Prešernovo ljubavno poezijo, ki velja vsa Juliji, z merilom njegovega žalostnega razmerja do Ane Jelovškove.

Tudi Ušeničnikovo opravičevanje Jeranove pesmi »Komu« (str. 115) je vsled tega brezpredmetno. »Pohotni zdeh« in »spev naslije« se ne dasta niti stvarno opravičiti, niti olepšati!

bo govorila »Kratka zgodovina slovenskega slovstva«, ki se zdaj tiska.

II. 1. Dr. U. navaja brez navedbe vira in imena mnenja različnih ljudi in struj v taki notranji zvezi, da bo vsakdo mislil name, razen tistih maloštevilnih, ki poznajo vso dotično literaturo. »Fanatično omejene izbruhe« (str. 98) — takih besed jaz nikdar nisem rabil — zavrača še celó s parafrazo mojih besed (»take besede naj bi v slovenski kulturni zgodovini že potihnile«) in polemizira potem — popolnoma brez logične zveze z ostalim člankom — tudi proti tistemu mestu iz moje »Zgodovine«, kjer sem te besede

Dr. U. priznava tudi krivico, ki se je storila Levstiku, le Marnove besede, da je bila obsodba preostra (mi bi dejali krivična), bi Ušeničnik rad obrnil drugam, ker pravi Marn, da je bila »doba slovenščini le malo prijazna«, a besede se popolnoma jasno nanašajo na že tačas splošno znano usodo Levstikovih »Pesmi«; dostavek je samo pohleven poskus opravičila: *d o b a* je bila taka, da slovenščini in slovenskemu slovstvu ni bila prijazna, in pod kvarnim vplivom te dobe so šli tudi tisti gospodje predač. Jeranove obsodbe Valjavčevih in Vilharjevih pesmi, »Slovenske

Vile« in Shakespeareja Ušeničnik ni poskusil opravičiti. O *J e n k u* pa piše (str. 102) tako, kakor da bi bil jaz zagovarjal njegove nemoralne pesmi; a bil sem jaz prvi, ki sem v tem oziru Jenkovo življenje in njegove pesmi jasno in določno analiziral in utemeljil v tej zadevi pravilno sodbo; Ušeničnikove besede so le rezultat mojega dela!

O drugi točki (da Jeran ni ločil vzgojnega in npravnega stališča) dokazuje Ušeničnik, da je nelogično, če mu obenem pripisujem zmoto, da ni ločil npravnih in nenpravnih (po metonimiji seve!) ljubavne poezije. A na

v drugačni zvezi rabil (»čas je že, da se ta beseda odstrani iz zgodovine našega slovstva«); tako potem večina misli, da so »fanatično omejeni izbruhi« moja beseda. Že sama dostojnost polemike zahteva v vseh teh slučajih, da se točno navedeta avtor in mesto! Za besede, ki sem jih zapisal jaz, sem vsak čas pripravljen dati odgovor, za tuje besede — ne! — 2. Dr. U. trdi (110, op. 46), da »izkoriščam« neko njegovo opomnjo v »Času« (IV., 92). To se sliši kot očitek literarne nepoštenosti. Preden mi more dr. U. kaj takega očitati, bi bil dolžan dokazati, da sem zmisel njegovih besed kakorkoli spremenil. Te ga pa nisem storil! — 3. Dr. U. mi očita »pretirano previjanje« Jeranovi besedi, ko pravim, da bi morala po Jeranovi sodbi »znanost in umetnost neposredno služiti cerkvenemu slovstvu« (106). Torej zopet očitek nepoštenosti! In vendar stoje tiste besede doslovno v Jeranu po besedah in po zmislu: »Svetno slovstvo naj služi cerkvenemu«!! — 4. Dr. U. trdi (98), da sem jaz napačno umel Marnov »dovtip« o Ledinskem kot Prešernu duhovniku (sc. pijancu), da se mi je zdela beseda, ki je bila žaljiva za Ledinskega, žaljiva za Prešerna in da sem se s svojim protestom zoper to besedo pravzaprav osmešil (Zgod., II., 185). Dr. U. menda ni bral dr. Glaserja (III., 73), ki razlaga: »Pravici ga (Ledinskega) imenuje Marn Prešerna-duhovnika; po globokem čutu in lepi, domači besedi je bil ... najodličnejši naslednik Prešernov.« In prav podobno je razumel Marna tudi dr. Sket v »Slov. slovstv. citanki«, str. 300. Nasproti temu sem jaz konstatiral, da je Marn Ledinskega tako imenoval zato, ker je bil pijanec, ne pa, ker bi bil velik pesnik. Prešeren pa je za nas pesnik, ne pa metonimija za pijanca. Zato sem protestiral zoper ta izraz, ki se je bil že vgnezdil v našo slovstveno zgodovino, in upam, da s popolnim uspehom. — 5. Na str. 104. govori dr. U. sam (po dr. Grudnu) o »temni ljudomrzki sekti« janzenistov, meni pa šteje iste in podobne izraze v zlo (105, op. 32), dasi sem jih povzel po istih virih kot dr. Gruden. — 6. Na str. 105. poskuša dr. U. ovreči mojo interpretacijo »določnega dobrega namena«, ki ga mora po Jeranu imeti vsaka pesem, »p(ostavim) podučiti, giniti, serce za kako čednost močno vneti, in v dosego tega namena naj vsa pesem meri« (značilno je, da tega stavka dr. U. ni ponatisnil, ker govori proti njegovi razlagi, a poznal ga je!); še na isti strani pa dr. U. verjame Jos. Marnu, ki si je svoje mnenje ustvaril po istih mestih v »Danici« kot jaz (prim. Jezičnik, XXVII., 24), »da je bilo v Jeranu res nekaj literarnega utilitarista.«

III. 1. Po dr. Grudnu je dr. U. citiral (104) neki »vladni odlok«, v katerem se imenuje janzenizem »temna ljudomrzka sekta«, a dr. U. sam tistega »vladnega odloka« — pravzaprav je to poročilo gubernija na centralno vlado, ki ga je napisal

l. 1820. (ne krog l. 1820., kot pravi dr. U.) poznejši celovski škof Mayr — ni šel pogledat, dasi je v glavnih točkah natisnjen v ZSM., IX. (1907), str. 10—11. Iz njega bi bil dr. U. izvedel, da je bil »der Bestand der theologischen Professoren« v Ljubljani tista korporacija, ki se ji očita, da goji »den Sektengeist einer finsternen, menschenfeindlichen Parthey«, kakor se nazivajo janzenisti; iz tega poročila bi se bil tudi poučil, da je bil ravnatelj bogoslovnih šol Jurij Zupan, ki ga navaja dr. U. (103) za dokaz, da v ljubljanskem bogoslovju za časa Jeranovega ni bilo janzenistov, sam janzenist; iz tega spisa bi bil tudi spoznal, da je bilo licejsko ravnateljstvo (torej tudi Pavšek) v tesnem stiku z bogoslovno šolo, saj je licejsko ravnateljstvo stavilo ternopredlog za zasedenje mesta ravnatelja bogoslovnih šol; potem dr. U. ne bi bil trdil, da »ni imel Pavšek s semeniščem (oz. bogoslovjem) prav nobene zveze« (103). — 2. Dr. U. nam ponuja svojo domnevo, da je bil Prešernu izraz »janzenist« morda samo porogljiva beseda tudi za dobre, vnete duhovnike (101). Ali so bili Potočnik, Ciegler, Holzapfel, Grabner i. dr. čbeličarji duhovnega stanu slabi duhovniki, ali je bil Slomšek slab duhovnik, da jih Prešeren ni imenoval janzeniste, da je marveč prijatelju Slomšku, tačas spiritualu celovškega semenišča, ko ga je videl v ljubljanskem gledališču, ponagajal, da ga bo radi te pregrehe zatožil — pri ljubljanskih janzenistih?! — 3. Dr. U. piše (101, op. 9), da bi podprl prejšnjo trditve: »Grafenauer n. pr. pravi: Baraga je pregnala »valjhunska duhovščina« (t. j. janzenisti) v Ameriko, J. Zupana, ki je povedal »c. k. duhovščini« (t. j. jožefincem) marsikatero resnico, v Celovec (l. 128). Človek bi mislil, da so oba pregnali janzeniste. A ni mogoče, ker vemo, da je bil Jakob Zupan sam pristen janzenist.« Dr. U. pač ni bral Prijateljevega članka (v ZSM., IX.) o janzenistih in jožefincih. Janzenisti in jožefinci v Prešernovem času niso bili enaki. V Herbersteinovih časih so bili janzenisti res isto kot jožefinci, ker je bil jožefinizem janzenističen (Herder, Konv.-Lex., IV., 1005); pozneje pa (že v začetku 19. stol.) so si prišli navzkriž (prim. predružačeno prakso vlade nasproti redom, ki jo spoznamo iz Vodnikovega življenjepisa! »Čas«, XI., št. 1). — Take misli, kot jih ima Ušeničnikov »človek«, bi bile torej dokaj prenačljive! Enako napačno je seve, če je dr. U. v naslednjih vrsticah Prešernov izraz »far« za župnika Svetličiča enačil z izrazom janzenist. Razen tega pa so Ernestine Jelovškove »Spomini na Prešerna«, ki so tu edini vir dr. U., v dvojnem oziru kalen vir: radi Ane Jelovškove z ozirom na osebe (tudi na Prešerna!), radi Ernestine z ozirom na svetovno naziranje. — 4. Dr. U. navaja (110, op. 46) premalo zvesto moj stavek (DS., 1917, 11, op. 2), v katerem dokazujem na podlagi narodne literature, da je domnevno bogomilsko mišljenje prekrvasilo čuvstvovanje tudi ostalih narodov v Evropi. Dr. U. citira, da se nahaja to (baje po mojih besedah) »tudi

tem meštu sploh ne gre za to, ali so tiste Vrazove pesmi moralne ali nemoralne, bodisi objektivno, bodisi samo po Jeranovih pojmih. Iz citiranega mesta v Jeranovem pismu na Vraza sem izluščil samo Jeranovo logično zmoto, da bi bile tiste Vrazove pesmi sploh nedopustne z a t o, k e r n i s o z a m l a d i n o. In tako je sklepal Jeran redno v svojih sodbah o literaturi.

Dr. Ušeničnik skuša tudi dokazati, da je treba milo soditi Jeranove besede o cilju literature in znanosti (t r e t j a t o č k a). Najprej poskuša v besedo o d o l o č n e m 'dobrem' namenu vložiti popolnoma mo-

tuintang po Nemškem«, in trdi, da na Nemškem ni bilo bogomilstva (s čimer hoče ovreči ne moje, ampak svoje lastno bivše tolmačenje v »Času«, IV.). A v zgodovini splošno znano dejstvo je, da se je manihejsko-gnostična herezija katarov (bogomilov, Bolgarov, albingenzov, patarenov, arianov in kakor se že zovejo) razširila z Balkana po Italiji, Francoski, Španski, in da so se morali z njo bojevati tudi na Nemškem; pri Nemcih je dobil izraz »Katharer« po metonimiji celó pomen krivoverca sploh: K e t z e r. — 5. Prav tam trdi dr. U., da na Nemškem tudi janzenistov ni bilo (in hoče s tem [po analogiji] ovreči moje tolmačenje o stiku Jeranovem z janzenisti). Naj navedem le citat iz Herderjevega konv. leksikona (IV., 1005): »Der Geist des Jansenismus erhielt sich fast durch ganz Europa.« Kot znak se navaja tu res samo antijezuitizem (v Avstriji tudi jožefinizem), a ravno tako lahko bi se našli tudi še drugi znaki; zakaj imajo n. pr. vzorni starši v povestih Chr. Schmida zmeraj samo po enega ali po dva otroka? To je vpliv janzenizma, ki se torej pozna tudi v drugih slovstvih. — 6. Na str. 104. pravi dr. U., da je malo premišljeno, če bi govoril kdo (značilno je, da dr. U. piše »k d o«, misli pa m e n e!) o Jeranovih janzenističnih (sc. dogmatičnih) zmotah. O teh nisem nikjer govoril. Govoril sem o literarnih zmotah Jeranovih, ki so jih imeli (poleg drugih) v prvi vrsti janzenisti, ne pa o dogmatičnih krivih naukah janzenistov. Duha janzenizma je treba ločiti od določenih dogmatičnih zmot janzenistov. Herderjev konv. leksikon tudi pravi (nav. m.): D u h janzenizma je živel po vsej Evropi, »wengleich die eigentliche Form des Jansenismus im 19. Jh.... überall ausstarb.« — 7. Dr. U. je mnenja, da sem pretiraval vpliv, ki so ga imeli Jeranovi literarni nazori, češ, kdo bo v »listnicah« iskal umetniških teorij (105), svoje literarne šole s temi par vrsticami (Jeran) itak ni ustanovil (106). Vsaka beseda, ki je izraz nazorov kake zgodovinske osebe, je za zgodovinarja dragocena, ker mu odkriva njeno mišljenje, in naj si bo zapisana v debeli knjigi, v skritem postskriptu kakega pisma ali v kaki »listnici«. Listnice uredništva pa so časih ravno še posebno važne za spoznavanje lista in urednika. To vé, kdor pozna metodo zgodovinskega raziskavanja. O vplivu Jeranovem (in Bleiweisovem), Danice in Novic pa imamo dokazov drugod zadosti! Najjasnejša ilustracija za to je zgodovina Slovenskega Glasnika. — 8. Dr. U. piše (102): »Če imenuje Jeran Prešerna »izverstnega pesnika«, a obenem obžaluje, da »ovaj izverstni pesnik svoja talenta na bolje ne upotrebljuje«, ne bo iskal tu kulturni zgodovinar nobene hinavščine in »neodkritosrčnosti« (Zg. n. sl., II., 140). Dr. U. bi bil iz tega mesta v moji Zgodovini lahko razvidel, da se izraz neodkritosrčnost ne nanaša na Jerana, o katerem sem tam zapisal, da je bil zoper preslavo Prešernovo, ampak proti tistim, ki so ga javno slavili, a zasebno zaničevali kot nečistega pesnika.

derne misli, »da mora vsak umotvor ,kaj važnega povedati', da mora biti neka ,pot, ki vodi človeka do metafizične trojice: verum, bonum, pulchrum', da ne sme biti, kakor je rekel Goethe, ,nje motiv ničica, ki samo s čuvstvi in verzi vara, kakor da je pesem', da mora, kakor bi rekel Ivan Cankar, povedati nekaj ,iz dna', seveda, kakor pravi drug literat, po svoje, ,z besedami, ki so ji dane'.« A o vseh teh mislih dr. Izidorja Cankarja, dr. Mahniča, Goetheja, Ivana Cankarja in zopet dr. Izidorja Cankarja se estetično malo izobraženemu Jeranu niti sanjalo ni. Kje je že kdo kaj podobnega bral v Jeranovih spisih!? Ta govori popolnoma jasno o »določenem dobrem namenu«, ki ga mora imeti vsaka pesem, »p(ostavim) p(odučiti, giniti, serce za kako čednost močno vneti in v dosego tega (sc. določenega) namena naj vsa pesem meri.« To je najjasnejši utilitarizem. To je povedal že Jos. Marn in priznati mora to nazadnje tudi dr. Ušeničnik (105), kakor priznava tudi to, da je naše naziranje o ciljnih znanosti, ki naj služi samo resnici, edino pravo (106). S tem je pa tudi odklonjen Jeranov stavek, da bi bila edina ali glavna naloga svetnega slovstva ta, da služi cerkvenemu slovstvu.¹

Te Jeranove zmote v presojanju literature sem si razlagal v »Zgodovini slov. slovstva«, II. (in v DS.) s stikom mladega Jerana z janzenisti Prešernove dobe. Jasno je, da tu ne more biti govora o janzenističnih dogmatičnih zmotah, ki jih Jeranu tudi nihče ni očitil, ampak le o nekem čuvstvenem razpoloženju, ki je bilo dediščina janzenizma, o neke vrste rigorizmu, ki ga pa Cerkev pri janzenistih ni izrecno obsodila, kakor tudi janzenistične izpovedne in obhajilne prakse ne, dasi je bila napačna. To razpoloženje se je izražalo v Jeranovem presojevanju moralnih kvalitet slovstva, oziroma v tem, da je le omejeno upravičeno mladinsko stališče v slovstvu splošno uveljavljalo. Res pa je, da je ta Jeranova praksa v nekem nasprotju z ljudomilstvo Jeranovo, kar sem naglasil pred dr. Ušeničnikom že jaz v svoji »Zgodovini« (II., 162). A takih nasprotij srečamo v življenju dan na dan, sedaj kakor v preteklosti!

Tudi dokaz, da janzenizem v ljubljanskem bogoslovju za časa, ko je bil Jeran bogoslovec, ne bi bil imel več nobenega vpliva, se je dr. Ušeničniku ponesrečil. Jurij Zupan, ravnatelj bogoslovnih šol, je bil janzenist, Pavšek je bil kot licejski ravnatelj v tesnem stiku z bogoslovno šolo (glej zgoraj str. 189. podčrtno opomnjo III., 1.), Metelko je bil še zmeraj učitelj slovenščine v bogoslovju. — Stik Jeranov z janzenisti v njegovih najodločilnejših letih je torej dokazan; Jeranovo stališče v literaturi se popolnoma sklada s stališčem janzenistov nasproti Prešernovim pesmim v dobi »Čbelice«; razen tega se dá zasledovati janzenistična literatura pri nas nepretrgano od Japlja preko Ravnikarja, Metelka

¹ Na tisto vrsto slovstva, ki se je (po besedah dr. Ušeničnika, str. 106) pozneje pri nas res začelo razvijati in ki nas je vzgajalo po tistem Medvedovem pravilu: »Skrbno se ogibaj besede Bog, če jo pa zapišeš, jo zapiši vsaj z malo!«, Jeran pri tem ni mogel misliti, ker ga tačas (1861!) med nami sploh nič bilo ni. Kako je bilo radi besede »Kristus« pred 30 leti na ljubljanski gimnaziji, tega ne vem, v nemškem liberalnem Beljaku se je pred 20 leti nismo bali zapisati ne v nemških, ne v slovenskih šolskih nalogah, če je nanesa prilika!

do časa Jeranovih bogoslovnih študij. Kaj mora sklepati iz tega zgodovinar?

Moja izvajanja o Jeranu po mnenju dr. Ušeničnika niso pravična, ker ga baje ne umevam iz njegovega časa in njegovih razmer. Povzpel se je celó do obdobjitve, da sem Jeranove literarne nazore »ponavljaj¹ in izkoriščaj²« in s tem že sicer enostransko podoba njegovo »tudi izkrivil« (102). V svoji »Zgodovini nov. slov. slovstva« (II.) sem, kolikor vem, prvi med novejšimi slovstvenimi zgodovinarji pokazal in naglasil tudi dobre strani Jeranove, prvi sem skušal njegove zmote tudi opravičiti, in sicer iz njegovega vzgojnega miljeja (to je priznal tudi kritik DS. iz l. 1911., dasi mu drugače moje stališče ni bilo všeč); v svesti si nisem pred Bogom in pred svojo vestjo nobene krivice, ki bi jo bil prizadel Jeranovemu spominu, kar se mi zdaj že drugič očita (str. 99).

V jubilejni številki DS. pa je šlo za nekaj bistveno drugega kot za vsestranski življenjepis Jeranov. Dr. Ušeničnik je zapisal v »Času« (X., 342) besede, da so naši nazori o Jeranovi pedagoško-didaktični struji »vsi še iz liberalne Stritarjeve dobe«, ter nam je zaklical: »Torej ne proč od Jerana, ampak k Jeranu, če hočemo dobiti zares katoliških del!« Dr. Ušeničnik je torej glasno poudaril sedanjostno vrednost Jeranovih nazorov in pri tem ni izključil njegovih nazorov o literaturi (da zdaj loči, je že uspeh mojega članka!). Moja dolžnost je bila, da pokažem: 1. da Jeranovi literarni nazori nimajo sedanjostne veljave, ker so zmotni, in sedaj je tudi dr. Ušeničnik priznal, da veljajo le relativno, za mladostno literaturo; 2. da naši nazori niso »vsi še iz liberalne Stritarjeve dobe«, ampak da se pojavljajo že v listih, ki so jih urejali neoporečni katoliški možje že davno pred Stritarjem. Teža dokaza se dr. Ušeničnik v svoji repliki niti doteknil ni, očitka pa tudi ni preklical.

Besede torej, ki sem jih zapisal kot rezultat cele razprave na koncu članka v jubilejni številki DS., tudi zdaj, po Ušeničnikovem ugovoru, niso ovržene.

* * *

Ne bi bil pisal tako obširno o tej stvari, ko ne bi šlo hkrati še za dvoje: 1. da se očita mojemu delu neka sovražnost proti duhovniškemu stanu, in 2. da se nam prikrito očita, da smo v nasprotju z razodeto resnico in da vprašanji znanosti in umetnosti ne gledamo sub specie aeterni, dasi za to še nihče ni mogel navesti nobene dokaza.

1. Dr. Ušeničnik piše (118): »Zgodovina nov. slov. slovstva« navaja med vzroki, ki so pospeševali pri razširjevanju liberalizma in proticerkveno mišljenje, tudi tega, da so duhovniki (ali sem rekel vsi?) »nekako sovražno nastopali proti posvetni literaturi.«

¹ Kar se tiče ponavljanja, sem govoril o Jeranu doslej samo v literarni zgodovini, kjer nisem smel molčati, sicer pa samo še dvakrat, da se branim proti napadu na pravilnost mojih sodb, a še v takem slučaju ne vselej. Na kritiko v DS., 1911, n. pr. sem molčal, ker sem si mislil, da moji dokazi že sami zase dosti tehtno govore. Ušeničnikove obdolžitve pa kažejo, da naj bi bil rajši govoril.

Dotični odstavek v moji »Zgodovini« se glasi (II., 26—27): »Proticerkveno mišljenje se je bilo v Avstriji razpaslo posebno za časa Bachovega absolutizma. Sokrivi so bili tudi zastopniki Cerkve (NB. plur. partitivus!) Episkopat, posebno višji in najvišji, je bilo, po konkordatu l. 1855. še bolj ko prej, najmočnejša opora absolutizma, nasproten konstituciji, ki je preveč dišala po — francoski revoluciji. Mržnja zoper absolutizem in fevdalstvo se je obračala torej tudi zoper te zastopnike Cerkve, v posledici tudi zoper konkordat in Cerkev samo. Pa tudi nižja duhovščina (NB. po posameznih svojih zastopnikih) ni pri tem razvoju brez krivde, posredno je tudi ona, dasi proti svoji volji, pospeševala razširjenje liberalizma s pretirano nezaupnostjo proti laškemu elementu,² z nekakim sovražnim nastopanjem proti posvetni literaturi,³ posebno pa s tem, da je duhovščina (NB. po veliki večini!) smatrala kritiko duhovnikovega (n. pr. Hicingerjevega) mnenja o posvetni kulturni zadevi (n. pr. o kritiki) za napad zoper duhovščino sploh.⁴ To je dražilo tudi skozi in skozi verne ljudi, kakor n. pr. Janežiča, Einspielerja, Jos. Novaka, J. Volčiča (NB. zadnji trije so bili duhovniki!), druge pa je vodilo polagoma na pot protiduhovniški, ker (NB. ti) principa »in dubiis libertas« niso poznali, pozneje tudi na proticerkveno in protiversko pot!⁶

¹ Za škofa Slomška n. pr. je jasno, da to ne velja!

² Glej zastran Jerana: Marn, Jezičnik, XXVII., str. 51. Op. v Zgod. — Dotično mesto se glasi: Jeran je bil o Slov. Matici (in to l. 1868., ko so bili domalega vsi odborniki katoliški možje, odločni pristaši Bleiweisovi, med njimi tudi mnogo duhovnikov! Glej Narodni Koledar, Sporočilo in Letopis M. S. za l. 1869., Ljubljana, 1868, str. 56) vseskozi v skrbéh, ali bodo njene knjige brez graje glede verne in npravne katoliške.

³ Jeran, Globočnik in drugi zoper Prešerna, Levstika, Jenka itd. Op. v Zgod. — Dr. U. priznava, da so bili duhovniki nasprotni posvetni literaturi le, »če je posvetna literatura isto, kar ljubavna literatura« (118). Pozabil pa je pri tem n. pr. na dejstvo, da je l. 1859. skoro vsa slovenska duhovščina nastopila proti »Slov. Glasniku« in ga domala uničila samo zato, ker je Levstik v njem začel zagovarjati korist stroge kritike (v gramatičnih vprašanjih) proti duhovniku Hicingerju. Vprašanje o korist ali škodljivosti stroge kritike ni vendar v nobeni zvezi z ljubavno literaturo! — Razen tega je treba pripomniti, da kaže že površen pogled v svetovno slovstvo, kako je ljubavna literatura njega integralen del.

⁴ Prim. o tem dokumente v ČZN., IV. (1907), 111 sl. »Ne bil bi si verjel, kakšna je naša duhovščina, ne rečem vsa, vendar le redke so izjeme« (str. 114: Janežič). Prim. tudi to, kar sta pisala Janežiču duhovnika Pirc (iz Gorice) in Trstenjak. ČZN. IV., 115.

⁵ Glej Žigonovo razpravo Donesek o razmerju med Janežičem in Levstikom. ČZN., IV. (1907), str. 114—117, 161 sl. Op. v Zgod.

⁶ Prim. pastirski list škofa Pogačarja (16. septembra 1875): »Ni li vera okrog nas zato v nevarnost prišla, ker smo spali, ali — kar je ravno isto — nepristojnosti počeli?« Gl. Bleiweisov Zbornik, 236—237. Op. v Zgod. Ta izraz se ne nanaša na literaturo, velja pa zanjo per analogiam.

Iz vsega tega odstavka ne samo, da ne veje nikaka nasprotnost proti celemu duhovniškemu stanu, ampak nasprotno iskrena in globoka ljubezen do vere. Med nasprotniki zmotnih duhovnikov se naštevajo tudi duhovniki. O taki generalizaciji, kot jo vidi dr. Ušeničnik, nobenega govora! Kdor pa bi temu mestu kljub temu hotel podtikati tistega duha, kakršnega je bral v njem dr. U., naj navedem neko drugo mesto iz svoje Zgodovine, ki se nanaša na isti predmet. Cegnar piše Levstiku radi polemike s Hicingerjem, ki jo je hotel Levstik nadaljevati v posebni brošuri, da naroča tudi J. Volčič (duhovnik in slov. pisatelj v Pazinu) 10 iztisov te brošure (ČZN., IV., 121). Kaplan Jos. Novak (poznejši dekan v Ribnici) je hud na Janežiča, ker si ni upal nadaljevati v Glasniku polemike Levstikove proti Hicingerju (ČZN., IV., 122). Tudi v zadevi Levstikovih »Pesmi« vemo, da niso bili vsi duhovniki na strani kateheta Globočnika in tovarišev. V Zgodovini (II., 288) sem povedal, da je »neki duhovnik, ki je bil suplent na ljubljanski gimnaziji« (bil je to Janez Jelenec, ne Šolar, kot sem mislil tam), njegovo knjižico celó v šoli z dijaki bral. Na podlagi tega nadaljujem potem (razprto): »Iz tega pisma (Cegnarjevega) in iz Jos. Novakovih pisem spoznamo, kako so sodili ravno najboljše duhovniki o Levstikovi polemiki drugače, nego ona žalostna večina, o kateri govori Janežič.« Znano pravilo razlaganja pa je, da se mora vsako mesto razložiti iz duha, ki veje iz celotnega dela.

Dr. Ušeničnik sklepa potem svoje dokazovanje o moji domnevni krivici, ki jo delam baje duhovniškemu stanu, takole (119): »Zoper posvetno literaturo torej duhovniki nikdar niso bili in po svojih načelih o naravi in nadnaravi biti ne morejo.« Ta stavek velja sicer (po metonimiji!) za ves duhovniški stan, v kolikor je po človeški sodbi težko, da bi se tako velika organizirana skupnost izobraženih ljudi tako močno zmotila; kakor so pa besede zapisane, da veljajo za vsoto posameznikov, torej tudi za vsakega posameznika, prva polovica stavka (»nikdar niso bili«) ne odgovarja zgodovinskim dejstvom,¹ v drugi polovici stavka pa je trditev nezmotljivosti, četudi le na posameznem kulturnem polju, — z m o t n a.

V tej točki je tudi, kakor vidimo, bistvo vsega prepernega vprašanja. Dr. Ušeničnik bi rad omilil historična dejstva, ki so nam katoličanom neprijetna, ker se

¹ Glej zgoraj str. 191 b., op. 3.

boji, da ne bi padla morda senca na katoliško vero, če odkrito priznamo, da so posamezni katoličani (posebno duhovniki) ali posamezne skupine katoličanov (posebno duhovnikov) na kakem polju kulture kdaj zastopali zmotna načela in so vsled tega mogoče tudi ovirali resnični napredek. Če se v svetovni in v cerkveni zgodovini ne bojimo priznati napak in pregreh celó najvišjih cerkvenih dostojanstvenikov, mislim, da se tudi nam raznih manjših in večjih napak posameznikov, tudi skupin, ni treba tako silno bati. Nasprotno! Ravno zato, da onemogočimo tisto napačno sklepanje, ki se ga dr. Ušeničnik najbolj boji, ravno zato moramo mi katoliški znanstveniki toliko bolj odkrito, toliko jasneje kazati na take napake katoliških ljudi (tudi duhovnikov)! Če jih jasno pokažemo mi, kot zmote posameznikov, potem nihče ne bo mogel sklepati (kar se je že delalo), da so tiste napake posledica katoliškega svetovnega naziranja. Če pa take zmote po vsej sili branimo in olepšavamo, dajemo sami povod za take napačne sklepe in smo tudi sokriví, če se nam odtušuje izobraženstvo.

2. Dr. Ušeničnik me poučuje na koncu, da se mora ves kulturni razvoj vršiti sub specie aeterni (119), in to v takem zmislu, kakor bi se jaz tega ne zavedal;¹ podobno na str. 106., kjer me uči, da naj sicer znanost služi resnici, »a med drugimi resnicami je ena in ne najmanj važna tudi ta, da izhaja najvišja, to je krščanska kultura iz harmonije razodete in naravne resnice«. Na to odgovarjam samo, da je vse moje delo živ dokaz, da se zavedam svoje odgovornosti pred Bogom; da mi daje živa vera v harmonijo naravne in razodete resnice najtrdnejše zaupanje, da, dokler pri svojem znanstvenem delu po svoji vesti služim resnici in samo resnici, naj si bo časih tudi neprijetna, ne bom prišel v nasprotje z razodeto resnico. V vprašanjih vere in morale pa vem, kdo nam je poklicani sodnik.

Ivan Grafenauer.

Listnica uredništva. Zaradi sedanjih razmer ni moglo v tej številki iziti nadaljevanje F. S. Finžgarjevega spisa »Prerokbe zoré«. Spis objavimo pozneje. — Ker je uvodna povest morala to pot izostati, je 5.—6. številka »Dom in Sveta« malo drugače urejena nego prejšnje.

¹ Ko bi učil dr. U. te važne stvari v pravi obliki, bi mu bili za to vsi hvaležni (dasi nam ne bi pravil nič novega), ker morejo samo koristiti!

